

letésszabályozást. De még ennél is fontosabb a pozitív erkölcsi szempont: a születendő gyermek java, a család harmóniája kívánja meg, hogy ne véletlenül történjék fogamzás, „váratlan betolakodó születése”, hanem a gyermekek elfogadása és felnevelése tudatosan, felelősséggel vállalt áldozat és éppen ebből fakadó öröm és boldogság legyen. A francia püspöki körlevél nagy szeretettel fordul azokhoz a házastársakhoz, akik nehézségekkel küzdenek az enciklika elfogadása, a családtervezés problémái körül. Elismerik, hogy a periodikus megtartóztatásról egyáltalán nem mondható, hogy feltétlenül biztosítaná a házasság testi-lelki egyensúlyát. Kérik a híveket, hogy a nehézségek ne tartsák vissza őket a szentségektől, hiszen éppen azoknak van szükségük elsősorban a szentségi kegyelmekre, akik erkölcsi küzdelmet folytatnak. Majd szó szerint ezt írják — a most ismertetett római dokumentummal majdnem szó szerint egyezően —: „A fogamzásgátlás jónak sohasem mondható önmagában. Mindenképpen rendellenes dolog, de a rendellenesség nem mindig bűn. Előfordulhat ugyanis, hogy a házastársak két kötelesség ütközési pontjába kerülnek.” Ilyenkor a kisebb rosszra kell választaniuk.

A Humanae vitae enciklikában előadottak olyan elvek, amelyeknek megértésére, elfogadására törekednie kell mindenkinek. Lelkiismeretét mindenkinek helyesen kell alakítania, és ebben komolyan fel kell használni az enciklika tanítását is. De, mint az angol püspökök is hangsúlyozták (Kathpress, 1968. szeptember 25.), „sem az enciklika, sem más egyházi dokumentum nem veheti el azt a jogunkat és kötelességünket, hogy lelkiismeretünket kövessük”.

És ami mindennél fontosabb, amiért a párbeszéd minden felelős résztvevője síkraszáll, azt a nyugatnémet püspöki kar 1968-as nyilatkozata így foglalta össze: „Minden házasember feladata, akár van problémája a születésszabályozás körül, akár nincs, hogy a házasságot, mint keresztény üdvösségre vezető állapot élje. Itt nemcsak az egyes aktusok helyes rendjéről van szó, hanem arról a feladatról, hogy magukról mindig jobban elfeledkezve, magukat a másíknak mindig jobban át tudják adni. Így teljesítik Krisztus törvényét és ezáltal a keresztény élet legbensőbb törvényét. Ez a tökéletes önátadás — mely az „érvényes” házasságkötéssel nem befejeződik, hanem kezdődik és a házaselet minden hétköznapján új feladatként jelentkezik — magában foglalja Krisztus keresztségét.”

SZILÁGYI VILMOS

A házasság harmóniája — és a pszichológia*

„Habent sua fata libelli” — a könyveknek is megvan a maguk sorsa, mondja a latin közmondás. Mennyivel inkább áll ez a házasságra! Hisz a házasság maga az élet: keletkezik, fejlődik és elmúlik. Alakulása, életútja: a házastársak életútjának része, sorsuk egyik fő meghatározója. Ahányféle ember, annyiféle házasság. Mindegyikben van valami egyszeri, egyéni, megismételhetetlen. Vannak „koraszülött” házasságok és vannak későmérők, életerősek és „gyermekbetegségekben” szenvedők, lassan kivirágzók és hamar elhervadók.

Miért van az, hogy az egyik embernek sikerül a házassága, a másik meg akármit csinál, és hiába próbálkozik többször is, mindig elrontja valahogy? Miért van, hogy kezdetben olyan simán megy minden, a házastársak tele vannak reményekkel, bizakodással, aztán lassanként vagy hirtelen sötét felhők vonulnak a házasság égére? S ellenkezőleg: miért van, hogy amikor az ember már remélni sem meri, egyszer csak mintha kisütne a Nap?

A legtöbb ember nem tud szabadulni a végzettség vagy eleve elrendeltség érzésétől, annyira nem ismeri az események mélyén ható erőket, saját sorsának mozgatóit. De még ha ismeri — vagy legalábbis azt hiszi, hogy ismeri — a

*Részlet a szerzőnek (Dr. Buda Bélával közösen írt) „A partnerkapcsolatok pszichológiája” c. rövidesen megjelenő könyvéből.

mozgató erőket, akkor is tehetetlennek érzi magát velük szemben. A jelenség egyik legszebb megfogalmazását Goethe „Charlotte von Steinhez” írott versében találjuk:

*Miért adtad, végzet, azt az érzést,
mely a furcsa forgatagon át
kémlelően egymás szemébe néz és
tudja kettőnk igaz viszonyát?
Ó hiszen oly sokezernyi tompa
ember alig ismeri szívét,
céltalan lebeg s a fájdalomba
váratlanul taszítja a lét;*

*ujjong, ha az égre új sugárnak,
gyors örömmek hajnalpírja tör.
Csak nekünk, szerelmes, árva párnak
tiltott az a kölcsönös gyönyör:
szeretni, de egymást meg nem értve,
látni egymást vágyaink szerint,
mennni mindig álmok közt veszélybe,
hol az álmok üdvössége int.*

Mint sok más művében, Goethe itt is zseniális gondolatokat villant fel a szerelemről, a látszat és a lényeg viszonyáról a partnerkapcsolatokban. A pszichológia tudománya azonban csak századunk első évtizedeiben érkezett el a fejlődésnek arra a fokára, hogy egyáltalán megkísérelje a partnerkapcsolatok törvényszerűségeinek felderítését. Az első ilyen próbálkozások természetesen kezdetlegesek; részben a mechanikus materializmus, a pozitivisták természettudomány, részben a különböző idealista filozófiák (pl. Schopenhauer) hatását mutatják. Ez jellemzi a pszichoanalízis első nagy képviselőinek, Freudnak és Jungnak a partnerkapcsolatok alakulásával foglalkozó elképzeléseit is.

Freud szerint az ember sorsának alakulását „tudatalatti”, ösztönös, végső soron biológiai tényezők határozzák meg. A civilizált embernél azonban ezek a tényezők nem érvényesülhetnek akadálytalanul, sokszor kerülő útra kényszerülnek. Minden azon múlik, hogy az ösztönenergia, a libido milyen ellenállásra talál kielégülési törekvése során. Ezzel kapcsolatban Freud négyféle „ösztönorsót” különböztet meg: 1. Az ellentétbe átcsapást (pl. aktivitásból passzivitásba, szerelemből gyűlöletbe stb.), 2. az önmaga ellen fordulást (pl. mazochizmus), 3. az elfojtást, amely neurozishoz vezet és 4. a szublimálást, vagyis a libido eltérítését, más, nem szexuális tevékenységben való felhasználását. Bár Freud itt ösztönorsóról beszél, valójában mind a négy lehetőség a tudat, az én fontos szerepére utal, hiszen ez állít akadályokat az ösztönök útjába, mintegy igyekszik elhárítani az ösztönök támadását. Az én „elhárító funkciójának” gondolata értékesnek és maradandónak bizonyult; Freud leánya, Anna Freud kidolgozta a különböző „elhárító mechanizmusok” elméletét, amelyet ma már széleskörűen alkalmaznak a pszichológiában és a pszichiátriában.

Az elhárításnak három fő irányát írták le: az indulattalanítást, az elfelejtést és az átalakítást. Mindegyik többféle módon, alacsonyabb és magasabb szinten nyilvánulhat meg. Kezdetleges elhárító mechanizmus a regresszió (a magatartás visszaillesése egy alacsonyabb, fejletlenebb szintre) és a „meg nem történtté tevés” (mikor egy bűnösnek érzett cselekvést próbál az egyén egy másik cselekvéssel „visszacsinálni”, érvényteleníteni). Hasonló, de nem azonos ez utóbbival a reakció-képződés, amikor az egyén éppen a fordítottját csinálja annak, amit szeretne (ezt túlkompenzálásnak is nevezik).

C. Kirkpatrick (1963) az elhárító mechanizmusokat az alábbiak szerint kategorizálja:

I. Kikerülési reakciók: inhibíció (tilalom) — elfojtás — hasadás (a motívumok szeparáltsága)

II. Pótcselekvések: álmodozás — kompenzáció (ellensúlyozás, kárpótlás) — identifikáció (azonosulás) — indulatátvitel

III. Védelmi reakciók: racionalizálás (kimagyarázás, öngazolás) — túlkompenzálás — degradálás (a „savanyú a szőlő” elv) — projekció.

Mindezek az elhárító mechanizmusok a házastársi kapcsolatokban is nagy szerepet játszhatnak, ezért ismeretük tulajdonképpen elengedhetetlen feltétele a házassági problémák pszichológiai megközelítésének. De ugyanilyen fontosak ebből a szempontból az ún. *konfliktusfeldolgozó mechanizmusok* is: a *játék* (amely épp ezért alkalmas a „házasságterápia” céljára), az *álom* (amelynek elemzése jó eszköze lehet a pszichológiai „házasságdiagnosztikának”) és az *elaboráció* (feszültségfeldolgozás) különböző formái, köztük az említett szublimálás, amely az indulatokat szociálisan pozitív, tartós készségekké alakítja.

Freud egyik legértékesebb gondolata a házasságpszichológia szempontjából a kora gyermekkori élmények jelentőségének felismerése. Különösen az ún. Ödipusz-

komplexus és a vele kapcsolatos „kasztrációs félelem” megoldása befolyásolja szerinte a későbbi szexuális magatartást, illetve „tárgyválasztást” (Objektwahl). Bár Freudnak ezekben a fejtegetéseiben sok a túlzás és a megalapozatlan általánosítás, annyi kétségtelen, hogy az általa megfigyelt jelenségek ma is előfordulhatnak és a pszichés fejlődés szempontjából fontosak lehetnek. A szülőkhöz, különösen az anyához való érzelmi kötődés, az azonos nemű szülőfél riválisnak vagy példaképnek tekintése, az ellentétes nemű szülőről alkotott kép szerepe a partnerideál kialakulásában — mindezek olyan pszichológiai tények, amelyeknek mai ismereteink szerint is nagy szerepe lehet a párválasztásban.

A kora gyermekkori, családi élmények választásmeghatározó, viselkedés befolyásoló szerepe mellett Freud másik nagy felismerése a tudattalan lelki élmények jelentőségére vonatkozott. A későbbi kutatások ugyan ezeket a megállapításait is módosították, továbbfejlesztették, mégis, ma már pszichológiai alapigazságnak számít, hogy lelki működésünk elég jelentős része tudattalanul megy végbe, vagyis gyakran nem ismerjük fel bizonyos lelki tartalmak igaz jelentőségét, összefüggéseit. Ez a tény éppen az interperszonális (emberek közötti) kapcsolatok, különösen pedig a partnerkapcsolatok terén számos zavar és konfliktus forrása. A „végzetszerűség” érzése, amelyre beyezetóként utaltunk, többnyire a tudattalan lelki működések következménye. A házasságpszichológus lépten-nyomon tapasztalja, mennyire nem ismerik a házastársak saját problémáik valódi természetét, kiváltó okait, magatartásuk mozgatóit.

A mélylélektan másik klasszikusa, C. G. Jung svájci pszichiáter „A házasság mint lélektani vonatkozás” (1927) című tanulmányában abból indul ki, hogy a tudatosság fokozatosan alakul ki a nem tudatos lelki élet mélységeiből, s a házasságképes korba lépő fiatalokban még széles területei vannak a tudattalan lelki életnek. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a fiatal csak hiányosan ismeri önmagát, s még inkább a partnerét; mindkettőjüket olyan motívumok vezérik, amelyekkel nincsenek tisztában. Minél nagyobb a nem-tudatos terjedelme, annál kevésbé van szó a házasodásnál szabad választásról. Ez a „sors-kényszer” jelentkezik a szerelemhez kapcsolódó végzetszerűség érzésében is.

A nem-tudatos motívumok Jung szerint személyes vagy személytelen természetűek lehetnek. Az előbbieket például a szülői befolyásból erednek. Ebben a tekintetben a fiatal férfinek az anyához, a lánynak pedig az apához való viszonya irányadó. Elsősorban a szülőkhöz való kötöttség foka befolyásolja nem-tudatosan a párválasztást, amennyiben előmozdítja vagy megnehezíti azt. Így például a szülő iránti pozitív érzelmi viszony előmozdítja olyan partner választását, aki hasonlít az illető szülőhöz — és viszont. Érdekes Jungnak az a megfigyelése, hogy a gyermekek gyakran olyan életirányba kényszerítődnek, amelyik a szülők életében nem teljesültet kompenzálja. Vitathatóbb viszont az a tétel, miszerint a többé-kevésbé tisztán ösztönszerű választás a fajfenntartás szempontjából kétségtelenül a legjobb. Lélektani szempontból azonban nem mindig szerencsés, amennyiben a tisztán ösztönös és az egyénileg differenciált személyiség között gyakran óriási az eltérés.

Jung azt mondja, hogy a párválasztást rendszerint nem-tudatos, ösztönszerű motívumok irányítják. A nem-tudatos jelleg együtt jár a meg-nem-különböztetettséggel, a nem-tudatos azonossággal. Ennek gyakorlati következménye az, hogy a partnerek hasonló lelki berendezkedést tételeznek fel egymásról. A normális szexualitás, mint közös és látszólag azonos irányú élmény, megerősíti az egység és azonososság érzését. Ez azonban nem igazi azonosság. Lélektani szempontból a partnerek egyéniségének kapcsolódásáról csak akkor beszélhetünk, ha a nem-tudatos motívációk természete ismertté válik, és a kezdeti látszat-azonosság nagymértékben megszűnik. A házasság ritkán vagy úgyszólván sohasem fejlődik simán és válságok nélkül, mint két egyéniség tudatos kapcsolata. Az átalakulás általában az élet második felének beálltával kezdődik. Az ember ilyenkor kezdi először komolyabban felmérni addigi életét, mérleget készít arról, amit elért, kutatja kudarcai okát. Az önmagával való diszharmonia elégedetlenséget szül, és mivel az ember nincs egészen tisztában saját állapotával, ezért az okokat rendszerint házastársára vetíti (projekció).

Ebből konfliktusok és viták keletkeznek, amelyek meghozhatják a kibontakozást. A kritikus pillanatban jelentkező tipikus nehézséget főleg két tényező idézi elő: egyrészt a fejlődési tempó eltérései, másrészt a személyiség terjedelme, gazdagsága.

Ez utóbbi némi magyarázatot igényel. Jung igen fontosnak tartja a házastársi harmónia szempontjából a partnerek személyiségének terjedelmét, amelyből az ún. *tartalmazott és tartalmazó* problémája adódik. Arról van szó, hogy az egyszerűbb személyiség a bonyolultabbban, gazdagabban, kiterjedtebben mintegy felolvad, nem lát túl rajta. Az egyszerű természet úgy hat a bonyolultabbra mint a túl kicsi szoba, amelyben nincs elég helye. A bonyolult természet viszont az egyszerűbbnek túl sok és túl tágas helyiséggel szolgál, úgyhogy sohasem tudja igazán, tulajdonképpen melyikbe is tartozik.

Jung az elsők között ismerte fel a projekció (a belső, lelki tartalmak kivetítése) szerepét a házasságban. Érdekes elméletet épített erre a felismerésre. Szerinte a házasságnak az élet első felére jellemző harmóniája (ha ugyan ilyen alkalmazkodás egyáltalán létrejött) lényegében bizonyos tipikus képek projekcióin alapul. Ugyanis minden férfi kezdettől fogva magában hordja egy nő képét, amit Jung „anima”-nak nevez; míg a nők természetesen egy férfi képét („animus”) hordják magukban. Ezek ún. ösképek, archetipusok. A házasságban mindig a tartalmazott az, aki ezt a képet a tartalmazóra vetíti, míg az utóbbinak csak részben sikerül saját archetipusát házastársára vetítenie. Ez esetben aztán ez a nagyon megragadó kép mintegy az üres térben függ és szinte arra vár, hogy egy reális ember magára öltse. Mármost vannak női típusok, melyeket a természet szinte arra teremtett, hogy anima-vetületeket fölvegyenek. Ezek az ún. „szfinx-jellemek”. Ha a férfi ilyenrel találkozik, saját animáját véli felismerni és szerelmes lesz annak hordozójába.

Bár ez a kissé romantikus elképzelés korántsem felel meg a szigorú tudományosság kritériumainak, valami igazságmagva kétségkívül van, amennyiben a partnerideál szerepét próbálja megfogalmazni. Ez a partnerideál persze nem archetipikus, veleszületett ösképek, ahogyan Jung képzele, hanem az egyéni pszichoszexuális fejlődés során alakul ki. A lényeg a partnerideál projekciója, amelyet a házastársi együttélés, önismeret és élettapasztalat fokozatosan megingat, elbizonytalanít, ami belső konfliktusokkal jár. Jung szerint aránylag kevesen kerülnek mélyebb konfliktusba önmagukkal. Ahol sok a külső ínség, ott a konfliktus energia hiányában nem érhet el drámai feszültséget. De a szociális biztonsággal arányosan emelkedik a lélektani bizonytalanság; eleinte tudattalanul, és ilyenkor neurózisokat okoz, majd tudatosan, amikor veszekedéseket, válásokat és egyéb „házassági eltévelyedéseket” vált ki. Még magasabb fokon új pszichés fejlődési lehetőségeket ismerhetünk fel, amelyek magasabb rendű harmóniát ígérnek.

E nagyon vázlatosan ismertetett tanulmánytól eltekintve Jung alig foglalkozott házasságpszichológiai kérdésekkel. Egyik követője, P. Plattner azonban külön könyvecskét szentelt a témának (1961), s ebben igyekezett továbbfejleszteni Jung gondolatait. Új mozzanat nála, hogy a tipológiára alapozta elgondolásait, továbbá bevonja a magyarázatba az ún. kiegészülési elméletet is. Eszerint mindenkiben erős és ellenállhatatlan vágy él a kiegészülés után. E velünk született kiegészülés-szükséglet folytán az *extravertált* (kifelé forduló) típus ember éppen az *introvertált* (befelé forduló) másfajta és őt kiegészítő lényét keresi — és viszont. Minél kifejezettebben tartozik valaki az egyik típushoz, annál biztosabb, hogy a másik típust választja partnernek. De a párválasztásban és házasságban nemcsak e két alaptípusnak van nagy szerepe, hanem a négy funkciós típusnak is, amelyeket szintén Jung írt le. Ezek abban különböznek, hogy a világot más-más eszközzel (funkcióval) próbálják megismerni, illetve arra reagálni. A *gondolkodó* típus aszerint ítéli meg a dolgokat, hogy helyesek vagy tévesek. Kiegészítő ellentétpárja az *érző* típus, akinek a jó vagy rossz, illetve a rokonszenves vagy ellenszenves a mércéje. Ezek vannak az ún. racionális tengelyen. A másik típuspár az *érzékelő* és az *intuitív*. Utóbbi főleg belső, míg az előző külső szemlélettel ragadja meg a világot. Ezek vannak az ún. irracionális tengelyen. A funkciós típusok az alaptípusokkal különböző kombinációkat alkothatnak; így például az extravertált gondolkodó-típusnak az introvertált érzőtípus az ellentéte stb. Ennek alapján, ha megállapítjuk valakiről, hogy melyik típusba tartozik, akkor már azt is tudjuk, milyen típusú partner tudná őt legjobban kiegészíteni. Az ellentétes típusokba tartozás azonban még nem jelenti feltétlenül azt, hogy a partnerek meg is érik egymást.

Az elmélet szerint az ifjúkorban még egyik funkció sincs túlsúlyban. Később fokozatosan előtérbe kerül egy fő funkció, amely ellenfunkcióját a tudattalanba szorítja. A partnerkapcsolat *első szakaszában* a két tudatos fő funkció kiegészíti egymást, és fejletlen, nem-tudatos funkcióik is kiegészítő viszonyban állnak. Rövidesen azonban megszűnik a harmonikus kiegészülésnek és teljes azonosulás-

nak ez a szakasza, amelyben az egyik a másik helyett gondolkozik vagy érez stb. Feszültségek keletkeznek. Az érző típus fejletlen gondolkodása nem egyezik a gondolkodó típus fejlettebb gondolkodásával, s hasonló a helyzet az érzelmek viszonylatában. E *második szakasz* kimenetele attól függ, miben látják a házasság lényegét. Ha csupa boldogságot várnak, akkor válás, házasságon kívüli kapcsolatok vagy mártíromság a sorsuk. Ha megértik a krízisek értelmét, akkor megkezdődik az az átalakulás, amelyet Jung az egyéni fejlődés vonatkozásában „életfordulatnak” (Lebenswende) nevez. Nagyra értékelt tulajdonságaink relativitásának felismerése elősegíti a partner értékeinek megbecsülését. S abban a mértékben, ahogyan a partnert valóban megértjük, jobban méltányoljuk saját, eddig elfojtott tulajdonságainkat is, és az eddig fejletlen funkciókat fokozatosan tudatosíthatjuk és fejleszthetjük.

A házasság *harmadik szakasza* a kölcsönös megbecsülés és közös fejlődés szakasza, amely megfelel az egyéni fejlődésben az ún. egyéniesülésnek, egyéniséggé válásnak (Individuation). A szerelmes, de tudatlan én—én kapcsolat a tudatos, de tárgyilagos én—az viszony stádiumán keresztül igazi közösséggé, tudatos és szeretetteljes én—te kapcsolattá válik.

Ezt az igazi közösséggé válást, mint a házasság nagy feladatát egyébként már A. Adler, a mélylélektan harmadik nagy klasszikusa is hangsúlyozta „A házasság mint közösségi feladat” (1927) című tanulmányában. Az individuálszichológia megalapítója szerint a közösséggé váláshoz („Wir-bildung”) a házastársaknak le kell győzniük a személyes felülkerekedésre való törekvést, ami egy mélyenjáró és többnyire föl nem ismert alsóbbrendűségi érzésből ered. A testi és értelmi érettség mellett fontos az érzelmi-lelki érettség; a lelkiileg éretleneknek a házasságban meg kell bukniuk, mert a közösségre vonatkozó lelki szervek hiányoznak náluk. Márpedig a házasság mint feladat, a társadalom, a foglalkozás és az erotika követelményeihez való alkalmazkodásban áll.

A mélylélektan egyik sajátos, mai irányzata a Svájcban élő magyar Szondi Lípót „sorsanalízise”, amely a párválasztást és a házasság alakulását látszólag egzakt, természettudományos alapon, genetikailag próbálja magyarázni. Eszerint a szerelmi partner választását azok a latens, recesszív gének irányítják, amelyek mindkét partner öröklési anyagában hasonló formában megtalálhatók. Szondi azt állítja, hogy száz és száz házasság elemzése alapján megállapította a párválasztás „genotropikus partnerszabályát”. A genotropizmus a hasonló, latens, recesszív gének hordozóinak sorsmeghatározó, kölcsönös vonzódása a szerelem, barátság és hivatás terén. A párválasztásban tehát a nem-tudatos „kényszer-sors” érvényesül, kivéve, ha az én a szellem révén képes hatálytalanítani a kényszerű sorsmeghatározó tényezőket. Az én-nek egy különleges érettségi foka úgy hat az egyéni sorsban, mint az ellentéték áthidalója, mint valami „pontifex oppositorum”. A sors tehát végeredményben az átöröklött és a szabadon választható létehetőségek összessége. Ha az ember rendelkezik azzal a képességével, hogy sorslehetőségeit tudatosítsa, úgy szabadon választhat. Erre azonban kevesen képesek.

Mint látjuk, elég sok a hasonlóság Szondi elgondolásai és a Jung-féle koncepció között, és mindkettő tartalmaz részgazságokat. (Részletes bírálatuk itt nem lehet feladatunk.)

Nehéz lenne összefoglalni, hogy a mélylélektan említett, hagyományosabb irányzatai mivel járultak hozzá leginkább a házasság-pszichológia fejlődéséhez. Bizonyos alapfogalmakon és szemléleti alapvetésen kívül mindenestre értékes adalékokat nyújtottak például a házasság életciklusainak, alakulásának megértéséhez. Az utóbbi évtizedekben érdekes folyamat figyelhető meg: a pszichoanalízis új utakat keres, új szempontokkal gazdagodik és egyre inkább integrálódik más irányzatokkal, amelyek az empirikus kutatást részesítik előnyben. Ez az integrálódás a házasság problémáinak kutatására is megtermékenyítőleg hatott.

A napjainkban kibontakozó házasságkutatás elsősorban a szociálpszichológiának és rokontudományainak eredményeire támaszkodik. Ez érthető, hiszen a házastársi kapcsolat az emberek közötti kapcsolatoknak egyik fő típusa, amelyre az emberi (interperszonális) kapcsolatok általános törvényszerűségei érvényesek. Az ilyen törvényszerűségek föltárásában ma már egész sor tudományág vesz részt. Ezek részben a pszichológiához, részben a szociológiához tartoznak, illetve kapcsolódnak, de van köztük olyan is, amely mindkettőtől független: a kibernetika, a legkülönbözőbb (élő vagy fizikai) rendszerek irányításának tudománya. A legutóbbi években lefolytatott kísérletek — például a magyar *Hajnal* Albert kibernetikai családmmodellje — azt mutatják, hogy a kibernetika általános elvei és

módszerei jól alkalmazhatók a házasságkutatásban is. A házasságot szüntelen egyensúlyi állapotra törekvő, nyitott rendszerként foghatjuk fel, amelyben óriási szerepe van a „visszacsatolásoknak” (az ún. *feed-back*-nek).

Hasonlóképpen jelentősek témánk szempontjából az olyan diszciplínák, mint a szexualpszichológia és szexualszociológia, a szociálpszichiátria, a szociometria, a kommunikációelmélet stb. A szexualpszichológia és -szociológia azért jelentős a házasságkutatás szempontjából, mert vizsgálódási körébe tartozik többek között a partnerkapcsolatok pszichés és szociális dinamizmusának, törvényszerűségeinek és zavarainak tanulmányozása. A szociálpszichiátria a társas kapcsolatok különféle eltorzulásait vizsgálja, s egyik fő feladatának éppen a házassági zavarok diagnózisát és terápiáját tartja. A szociometria a személyes vonzalom alapján történő választásokat tanulmányozza, így különösen a párválasztás vizsgálatához nyújt értékes adalékokat, de bizonyos módosításokkal házasságdiagnosztikai célokra is felhasználható. A kommunikációelmélet megalapozza a házastársak közötti kommunikáció vizsgálatát, ami alapvető jelentőségű a házasságkutatás szempontjából.

A szociálpszichológiának vannak bizonyos alapfogalmai, amelyek a házasságkutatás számára is nélkülözhetetlenek. Ilyenek például az interakció, az attitűd, a státus és szerep fogalmai. Az *interakció* (vagy tranzakció) a társas viszony alapegysége, két vagy több személy egymásra hatása vagy együttes cselekvése. Interakció például a házastársak beszélgetése a napi problémákról, de interakció a nemi aktus is. Az interakciókat legnagyobbreszt a kapcsolatra vonatkozó *elvárások* és *attitűdök* vezérlik. Az attitűd fogalmát nehéz pontosan meghatározni. Az egyéni viselkedés bizonyos állandóbb jellemzőit, szabályszerűségeit jelöli, amelyeknek érzelmi (affektív), megismerési (kognitív) és cselekvési összetevőjük van. Rokonfogalmi a készség, hajlam, beállítottság, irányultság. *Secord* és *Backman* (1972) szerint tágabb értelemben az egyén teljes személyiség-struktúráját és ennél fogva viselkedését is felfoghatjuk úgy, hogy számos, összefüggő attitűdöt tartalmazó centrális értékrendszer körül szerveződik meg. A házasság szempontjából legfontosabbak a partnerek egymás iránti, a nemi étellel és gyermeknemzéssel kapcsolatos, valamint magával a házassággal kapcsolatos attitűdjei.

Az interakciók zavartalanságának feltétele, hogy a benne résztvevő partnereknek összehangolt vagy legalább hasonló elképzeléseik legyenek a követendő viselkedésről. A közös elvárások kialakulását az teszi lehetővé, hogy az interakció résztvevői rendszerint az adott situációra érvényes szociális normáknak, szabályoknak megfelelően viselkednek, amelyeket eddigi tapasztalataik, neveletésük során sajátítottak el. Az interakciós partnerek valamilyen helyet foglalnak el a társas kapcsolatok rendszerében; ezt fejezi ki a *státus* (vagy pozíció) fogalma. Ha egy férfi és egy nő házasságot köt egymással, házastársi státusba kerülnek, viselkedésüket a férj, illetve a feleség pozíciójára vonatkozó szociális normák fogják irányítani. A valamely státusra érvényes viselkedési normák, elvárások összességét *szociális szerepnek* nevezzük. A férj és feleség szereppartnernek; egymással szembeni viselkedésük szerepviselkedés. Mindkettőn feltételezik egymásról, hogy szerepelvárásai az övével azonosak, s megzavarja őket, ha a partner nem tartja be a normákat az elvárás szerint. Igen fontos tehát a tisztázottság és egyetértés a szerepelvárások terén. A szerepelvárásokkal kapcsolatos nézeteltérésekre példa a feleség szerepével kapcsolatos egyetértés hiánya: a férj esetleg úgy véli, hogy ifjú felesége ne járjon dolgozni vagy ne tanuljon tovább, hanem feladatának inkább a háztartást vagy a gyermeknevelést tartsa. Ha az asszony ezt nem tudja elfogadni, szerepfeszültség vagy szerepkonfliktus jön létre, amely alkalmazkodási zavarkat okoz a házastársi interakciókban.

Bármilyen nyilvánvaló azonban a közösen kialakított és elfogadott normák jelentősége a harmonikus házastársi szerepviselkedés szempontjából, mégis keveset ér ez a felismerés, ha nem tudjuk, hogyan alakítható ki és tartható fenn a szerepelvárások hasonlósága. Ez már sokkal nehezebben megközelíthető, bonyolult probléma. A *szerepelvárások* ugyanis *nem mindig tudatosak*, és minthogy attitűdökön alapulnak, nemcsak értelmi, hanem érzelmi összetevőik is vannak, sőt valószínűleg ez utóbbiak az elsődlegesek, a fontosabbak. A szerepelvárások tehát szorosan összefüggnek a partnerek közötti érzelmi viszonytal, a kölcsönös vonzódás és rokonszenv mértékével.